

Capitolul I. Aspecte introductive

Secțiunea 1. Despre succesiuni în general

Materia succesiunilor este o reacție juridică la faptul morții – una printre altele, de altfel –, având specificul de a se interesa numai de aspectele patrimoniale pe care acest fapt le poate antrena. Nu este vorba aici despre o patrimonializare a morții, ci de oferirea unei soluții juridice pentru soarta *mortis causa* a bunurilor ce au aparținut celui defunct acum. Plat, dreptul succesoral constituie un noian de norme civile care stabilesc destinația averii și a datoriilor pentru cazul morții titularului acestora. El nu se interesează de vreo metafizică sau transcendență, nu ține seama de confesiunea persoanei, valorificând însă uneori voința juridică a celui trecut dincolo. Altfel zis, succesiunile ori dreptul succesoral grupează câteva instituții juridice apte să asigure transmisiunea postumă a unor drepturi și obligații patrimoniale.

Moartea este justificarea și declanșatorul mecanismului succesoral. Numai în prezența unui *exitus* se poate vorbi despre moștenire, după cum regulile dreptului succesoral nu pot fi aplicate decât ca urmare a morții persoanei. Decesul individului declanșează transmisiunea succesorală, cu efectul esențial că patrimoniul celui mort își găsește astfel un nou stăpân. Privit invers – de la cel viu către cel mort –, moștenirea apare ca un mod de dobândire a drepturilor reale și a celor de creanță, ce au aparținut unei persoane acum moarte. Tempo juridic al unui dans macabru, dreptul moștenirilor ilustrează o succesiune de investire a celui viu în drepturile celui decedat; viul îi urmează celui mort. Viu, mort, viu, mort ș.a. O succesiune de titulari la același bun, înfăptuind o perenitate *in re*, care exemplifică pertinent vocația la perpetuitate a proprietății. Aceasta – prin lanțul de transferuri *mortis causa* – poate supraviețui titularului său, dănuind cât substanța bunului îi permite.

Dreptul succesoral este unul patrimonial, în sensul că se interesează doar de drepturile subiective cu un conținut economic, evaluabile intrinsec pecuniar, el făcând obiectiv parte din dreptul patrimonial de familie^[1], alături de regimurile matrimoniale^[2]. Legitimitatea^[3] acestui drept obiectiv a fost întemeiată uneori chiar pe ideea prezentată mai sus: el ar fi un instrument apt să fructifice vocația la veșnicie a proprietății. Astfel, rolul și funcția esențiale ale succesiunilor nu ar fi decât să asigure transmisiunea din generație în generație a bunurilor, evitând extincția drepturilor (care poartă asupra lor) odată cu decesul titularului lor. Alteori, s-a văzut în sistemul de

^[1] P. VASILESCU, *Successions et familles* în *Les successions (les journées roumaines de travaux de l'Association Henri Capitant de Paris)*, tome LX/2010, Ed. Bruylant & LB2V, Bruxelles-Paris, 2010, p. 39; M.D. BOB, *idem*, p. 199.

^[2] La acestea se adaugă uneori și materia liberalităților, v. M. GRIMALDI, *Droit civil. Successions*, Ed. Litec, Paris, 2001, p. 4.

^[3] *Idem*, p. 22.

drept succesoral nu atât un instrument economic – al cărui scop suprem nu e decât perpetuarea unor valori patrimoniale conținute în drepturile subiective omoloage –, ci numai un mecanism de familie. Un astfel de mecanism ar avea tăria să asigure eficient coeziunea familială, exprimată inițial prin cultul imemorial al strămoșilor. Nici explicația psihologică nu a fost evitată. Acum întregul artefact succesoral este justificat prin virtuțile sale curative, ca și când el nu ar fi decât un simplu succedaneu cu efect tranchilizant pentru spaima de moarte; frică alinată prin avere, o avere strânsă ca, mai apoi, să fie dată altuia întru veșnica pomenire a strângătorului.

§1. Sediul legal

În principal și dincolo de orice justificare non-juridică, dreptul succesoral – înțeles obiectiv –, își găsește sursa formală în Codul civil. Acesta îi consacră o carte aparte, cea de-a patra, denumită „Despre moștenire și liberalități”, întinsă de la art. 953 până la art. 1163^[1]. Așa cum aceste texte de lege nu se referă numai la succesiuni, ci și la alte instituții și materii – cum ar fi liberalitățile *inter vivos* –, și alte texte, necuprinse în înșiruirea de mai sus, pot avea înrâurire (directă sau indirectă) asupra moștenirilor. Se pot aminti aici, de exemplu, dispozițiile de drept internațional privat (art. 2633-2636), unele reglementări din materia prescripției extinctive, câteva norme cuprinse de mecanismul obligațiilor – cum ar fi confuziunea (art. 1624-1628) – ori chiar reglementări privind contractele, dintre care unele se aplică inclusiv testamentelor. Există și legi speciale ce pot interesa devoluțiunea succesorală, printre acestea numărându-se, de pildă, Legea nr. 36/1995 a notarilor publici și a activității notariale, care reglementează întreaga procedură succesorală notarială^[2]. În fine, deși poate ar fi trebuit să o trecem chiar la începutul acestui paragraf, însăși Constituția republicii se interesează de devoluțiunea succesorală, atunci când proclamă că „dreptul la moștenire este garantat” (art. 46). Dar legea fundamentală se referă și la sistemul de drept obiectiv succesoral; o face la art. 73 alin. (3) lit. m), când ne învață că „regimul juridic general al proprietății și al moștenirii” se reglementează doar prin legi organice.

§2. Definiție

Pentru Codul civil, moștenirea este „transmiterea patrimoniului unei persoane fizice decedate către una sau mai multe persoane în ființă” (art. 953). Sensul juridic esențial al cuvântului *moștenire*^[3] ar fi, deci, acela de transmisiune *mortis causa*. Moș-

[1] Pentru vechiul Codice civil din 1865, v. art. 650-921 cuprinse în Cartea a III-a, numită „Despre diferitele moduri prin care se dobândește proprietatea”, care se deschidea cu un prim titlu intitulat „Despre succesiuni”.

[2] *Infra* Aspecte procedurale și probatorii. Procedura succesorală notarială.

[3] A. BACACI, G. COMĂNIȚĂ, *Drept civil. Succesiunile*, Ed. Universul Juridic, București, 2013; D. CHIRICĂ, *Tratat de drept civil. Succesiunile și liberalitățile*, Ed. C.H. Beck, București, 2014; I. GENOIU, *Dreptul la moștenire în Codul civil*, Ed. C.H. Beck, București, 2013; F. DEAK, R. POPESCU, *Tratat de drept succesoral, vol. I, Moștenirea legală*, Ed. Universul Juridic, București, 2013; I. POPA, *Drept civil. Moșteniri și liberalități*, Ed. Universul Juridic, București, 2013; D.Ș. SPĂNU,

tenirea ne apare, tehnic vorbind, ca una dintre modalitățile prin care se dobândește dreptul de proprietate [art. 557 alin. (1) C.civ.] – în principal, alte drepturi patrimoniale – în secundar. Apoi, tot prin moștenire se strămută nu numai activul patrimonial, ci și debitele, datoriile pe care defunctul le-a avut^[1], adică pasivul său patrimonial. Moștenirea este, deci, un mijloc juridic care are vocația să strămute simultan activul și pasivul patrimonial, aspect unic și inedit pentru persoana fizică. Aspectul se explică prin aceea că deținătorul inițial al obiectului transmisiunii succesoriale dispare de pe lume și ca subiect de drept. Moștenirea este o transmisiune *in extremis*, posibilă și justificată numai când individul moare ori i se constată judiciar decesul, ceea ce și explică caracterul său universal. În fine, doar în calitatea ei de mijloc juridic special de strămutare patrimonială ne interesează aici moștenirea, iar nu în alt înțeles, materia succesiunilor necuprinzând decât regulile juridice care fac posibil acest transfer *mortis causa* de drepturi și obligații patrimoniale.

Al doilea sens al *moștenirii* este acela de obiect al transmisiunii pentru caz de moarte. Acum cuvântul *moștenire* se referă la bunurile și datoriile lăsate de mort celor vii. Descoperim aici o ambiguitate fondatoare: același cuvânt – moștenire sau succesiune – desemnează atât modalitatea de transfer, cât și obiectul acestui transfer. Obiectul juridic al moștenirii mai este redat și prin expresii ca „masă succesorală” ori „bunuri succesoriale” sau ale moștenirii – dacă ne interesează numai activul moștenirii. În schimb, prin perifraze ca „datorii succesoriale” ori ale moștenirii, „obligații sau debite ale defunctului” etc. putem indica partea pasivă a obiectului moștenirii.

§3. Terminologie

Moștenire este sinonim absolut cu *succesiune*, ambele cuvinte având sensurile deja notate mai sus. Primul termen este preferat de actualul cod, iar cel de-al doilea era favoritul fostului Codice civil, dar nu contează pe care îl utilizăm astăzi. *Succesiune* pare un cuvânt nimerit aici. Etimologic^[2], el are tăria de a evoca substituirea, ideea că cineva vine în locul altcuiva, producându-se astfel o înlocuire de persoană. Ceea ce se și întâmplă, prin aceea că defunctul e succedat, e urmat de moștenitorii săi, care își merită astfel numele de succesori. *Succesiune* pune, deci, accentul pe aspectul relațional, pe faptul că în sfera raporturilor juridice o persoană lasă loc alteia. *Moștenire*^[3] poate să sugereze că se dobândește ceva de la un ascendent, asigurându-se

---

A. SPĂNU, *Drept civil. Moștenirea*, Ed. C.H. Beck, București, 2015; A.M. LEROYER, *Droit des successions*, Ed. Dalloz, Paris, 2009; F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *Droit civil. Les successions. Les libéralités*, Ed. Dalloz, Paris, 1997.

[1] Art. 1114 și art. 1155-1159 C.civ.

[2] < *succedo* [*sub+cedo* (lat.)], a intra sub; a urca; a se apropia; a veni după, a urma; a lua locul. Cuvântul *succesiune*, cu întreaga sa familie, s-a răspândit din jargonul juridic, care l-a împrumutat din franceză, cu ocazia tălmăcirii în românește a Codului Napoleon (în 1864).

[3] < *moștean* [*moșten* (bg.)], puternic], în sensul de proprietar, stăpân, moștenitor, v. I. POPESCU-SIRETEANU, *Cuvântul nămaie și familia lui*, Limba Română nr. 11-12/2006. Sau poate etimonul direct este *moș*, derivat regresiv din *moașă* (bunică), care provine din albanezul

astfel și o continuitate, o permanență juridică. Oricum, cel ce urmează în drepturi defunctului e numit *moștenitor* sau *succesor*, termenii fiind echivalenți. Moștenitorii formează specia de avânzi-cauza postumi, care își datorează drepturile patrimoniale defunctului, numit frecvent și *de cuius*^[1], a cărui moștenire o culeg, el fiind autorul (în drepturi) succesorilor. Cei din urmă mai sunt desemnați și prin alte cuvinte ca *erede* (când se dorește sublinierea ideii de ereditate, de urmaș căruia i se transmite ceva în calitate de rudă^[2] cu defunctul) ori *legatar* (dar numai când succesorul e beneficiarul unei liberalități testamentare, adică al unui legat).

§4. Tipuri de succesiuni

Transmisiunea *mortis causa* se poate realiza pe două căi, care fiecare descrie un „fel” de moștenire, ca să folosim termenii art. 955 C.civ.^[3] Criteriul legal folosit pentru clasificare ține cont de mecanismul prin care se înfăptuiește concret strămutarea patrimonială. Astfel, dacă aceasta este făcută *ope legis*, adică se produce exclusiv în puterea legii, ca efect al acesteia, vom vorbi despre moștenire^[4] legală^[5] sau *ab intestat*^[6] (fără testament). Atunci când, însă, transmisiunea succesorală se face potrivit voinței postume a lui *de cuius*, se va vorbi despre moștenire testamentară^[7], întrucât voința sa juridică se concretizează într-un act testamentar. Cele două tipuri de succesiune nu se exclud principial, întrucât oricine este liber să dispună numai în parte de bunurile sale prin testament, cu efectul că cealaltă parte va fi transmisă potrivit regulilor de la succesiunea legală [*idem* (2)]. Mai mult, este consacrat legal și principiul după care patrimoniul defunctului „se transmite prin moștenire legală, în măsura în care cel care lasă moștenirea nu a dispus altfel prin testament” [*idem* (1)]. Ceea ce înseamnă că transmisiunea legală constituie mijlocul succesoral comun, aplicabil în situația în care *de cuius* nu a testat, căci, dacă ar exista un testament, se va executa prioritar acesta, înfăptuindu-se astfel o devoluțiune voluntară a moștenirii, iar nu una legală.

Cu toate acestea, există anumite limite^[8] care se impun și actelor juridice succesoriale, iar cel care le încheie trebuie să fie conștient că nu orice regulă a succesiunii legale poate fi oricând înlăturată. Aceste restricții sunt impuse prin norme impera-

moshë (vârstă), v. M. SALA, *Introducere în etimologia limbii române*, Ed. Univers enciclopedic, București, 1999, p. 155, adică din fondul nostru nelatin.

[1] < *de cuius successione agitur* (lat.), despre a cărui succesiune este vorba.

[2] *Urmaș* (progenitură) – cuvânt prezent totuși în art. 975 alin. (1) C.civ. cu sensul de descendent, a *clironomisi* (a moșteni), *erede*, *lăsământ* etc. sunt arhaisme pentru lexicul juridic, care poate să le împrumute sporadic doar culoarea.

[3] Art. 650 C.civ. 1864.

[4] *Moștenire* desemnează acum atât transmisiunea juridică, cât și normele de drept obiectiv care o fac posibilă.

[5] *Infra* Moștenirea legală.

[6] Derivat prin ciuntirea expresiei corecte *ab intestato*, v. M.D. BOB, *Probleme de moșteniri în vechiul și în noul Cod civil*, Ed. Universul Juridic, București, 2012.

[7] *Infra* Moștenirea testamentară.

[8] *Infra* Limitări ale dreptului de a dispune *mortis causa*.

tive – care descriu ordinea publică succesorală, conținute fiind în dispozițiile care reglează succesiunea legală. Totuși, principiul fundamental este că moștenirea legală rămâne subsidiară celei testamentare. Fiindcă regulile care compun moștenirea legală sunt supletive, acestea țin loc de voință testamentară, iar, în măsura în care există un testament valid, acest act juridic, iar nu legea, va governa devoluțiunea succesorală. Pentru a încheia, ar mai fi de notat și că actuala lege civilă a renunțat la combinarea regulilor de la testament cu cele de la contracte în scopul de a genera hibridi juridici – cum era instituirea contractuală^[1] –, prin care să se înfăptuiască transmisiunea moștenirii.

§5. Caracterele juridice ale transmisiunii succesoriale

Moștenirea – dacă este deferită legal – descrie o transmisiune patrimonială *mortis causa*, universală și unitară. Transmiterea succesorală este una patrimonială, care se întâmplă doar dacă o persoană moare; aceste două elemente trebuie întrunite simultan. Altfel, în lipsa bunurilor ori a obligațiilor, nu se poate discuta despre moștenire decât în sens figurat, iar nu în cel propriu dreptului succesoral. În fond, acesta cuprinde un set de reguli care urmează să determine soarta activului și pasivului lăsate în urmă de o persoană moartă, iar, dacă acesta nu a lăsat niciun bun sau nicio datorie, transmisiunea succesorală va fi lipsită de obiect. Apoi, moștenirea desemnează întotdeauna o transmisiune pentru caz de moarte, care se declanșează doar la momentul decesului unui individ uman. În lipsa morții acestuia, nu se va putea discuta despre succesiune, iar orice anticipare a acesteia prin încheierea unui act juridic – altul decât testamentul – impune regula să considerăm actul juridic ca nul și neavenit (art. 956 C.civ)^[2].

Transmisiunea succesorală are loc în momentul decesului celui ce lasă moștenirea. Dar, pentru că această strămutare patrimonială nu este obligatorie pentru moștenitori, care au libertatea de a accepta sau nu succesiunea, ei se bucură de un drept de opțiune succesorală^[3]. Exercițiul acestuia nu valorează decât confirmarea transmisiunii *mortis causa*, care a avut deja loc la data morții lui *de cuius*.

Moștenirea este o specie de transmisiune universală, pentru că ea are vocația de a strămuta întregul patrimoniu al defunctului către succesorii acestuia. Universalitatea transmisiunii succesoriale îi conferă unicitate raportat la persoana fizică, deoarece aceasta nu are vreo posibilitate *inter vivos* de a-și înstrăina întregul său patrimoniu. Moștenirea strămută nu numai toate drepturile și datoriile celui mort, dar le și privește la momentul transmisiunii ca simple valori, fără să conteze individualitatea în sine a bunurilor și a datoriilor. De principiu, caracterul universal al transferului pentru cauză de moarte se opune ca acesta să vizeze bunuri sau obligații primate *ut singuli*, reversul fiind că succesorii vor dobândi un patrimoniu în întregime, cu activ și pasiv, care lor le va apărea fracționat (după numărul lor și în funcție de diferite reguli). De

[1] P. VASILESCU, *Regimuri matrimoniale. Parte generală*, Ed. Universul Juridic, București, 2009, p. 186.

[2] *Infra* Acte interzise asupra succesiunilor nedeschise.

[3] *Infra* Opțiunea succesorală și sezina ereditară.

unde rezultă că transmisiunea universală nu se identifică cu dobândirea doar a averii succesorală, ci ea implică ideea că se primesc drepturi și obligații juridic legate între ele. Caracterul universal al transmisiunii moștenirii nu depinde de conținutul concret al masei succesorală, ci de abstracțiunea care este patrimoniul, căruia juridic trebuie să i se găsească un titular, după ce stăpânul său inițial a decedat.

Succesiunea este o transmisiune care nu presupune niciodată vreo subrogație reală, ea fiind întotdeauna cu titlu gratuit. Plata datoriilor succesorală nu poate fi privită ca un preț care ar imprima moștenirii un caracter oneros. Obligația de plată a pasivului succesoral e limitată la activul moștenit, iar dacă se plătește peste acesta, vom avea de-a face fie cu o sancțiune^[1], fie cu o liberalitate consimțită de moștenitori. În plus, caracterul universal al transmisiunii succesorală e acela care explică dobândirea de către moștenitori și a datoriilor defunctului, iar plata pasivului nu este decât consecința acceptării unei asemenea transmisiuni, iar nu răscumpărarea bunurilor primite succesoral.

Caracterul unitar al transmisiunii succesorală se referă la faptul că regulile care guvernează transferul patrimonial *mortis causa* nu țin cont nici de natura, dar nici de originea bunurilor care formează moștenirea. Regula se explică prin dorința de a se asigura egalitatea succesorală, care în vechime era ciuntită de transferurile succesorală ce țineau seama de felul bunului sau de proveniența sa. Astăzi însă se aplică aceleași reguli, indiferent dacă este vorba despre transmisiunea succesorală a unor bunuri mobile sau imobile, ori dacă acestea au fost obținute de *de cujus* prin act juridic, prin fapt sau ca efect al unor dispozițiile legale, judiciare sau administrative. Când o moștenire e cârmuită de reguli multiple de atribuire patrimonială – în sensul că ea cuprinde bunuri a căror destinație succesorală e stabilită distinct față de celelalte –, avem de-a face cu o excepție de la caracterul unic al regulii ce guvernează devoluțiunea succesorală^[2]. Actuala lege civilă consacră, de pildă, o asemenea derogare când oferă soțului supraviețuitor un drept special de moștenire, ce poartă doar asupra anumitor bunuri – „mobilierul și obiectele de uz casnic care au fost afectate folosinței comune a soților”^[3] –, dreptul născându-se numai dacă defunctul nu a lăsat descendenți.

Secțiunea a 2-a. Deschiderea succesiunii

§1. Data deschiderii succesiunii

Dacă moștenirea este înțeleasă ca mijloc de transmisiune^[4] patrimonială, data^[5] deschiderii succesiunii desemnează momentul la care se produce efectul translativ

[1] *Infra* Acceptarea forțată; art. 1119 C.civ.

[2] Asemenea succesiuni sunt numite și *anormale* (adică anormale), v. D. CHIRICĂ, *Succesiunile și liberalitățile*, p. 8.

[3] Art. 974 C.civ. *Infra* Moștenirea legală. Drepturile succesorală ale soțului supraviețuitor.

[4] Art. 953 C.civ.

[5] A. BACACI, G. COMĂNIȚĂ, *op. cit.*, p. 20; F. DEAK, R. POPESCU, *op. cit.*, vol. I, p. 58; I. POPA, *op. cit.*, p. 70.

mortis causa. Iar acest moment este marcat de ziua morții^[1] celui care lasă patrimoniul succesoral. Juridic, se poate discuta despre moștenire numai dacă o persoană este decedată, data morții fiind identică cu data deschiderii succesiunii. Din acest moment se poate vorbi despre *de cuius*, despre succesorii săi și despre transmitiunea moștenirii, adică a masei patrimoniale ce a aparținut defunctului. *Succesiunea nedeschisă* este o expresie care semnifică faptul că o persoană trăiește, iar averea ei nu poate fi obiect al regulilor devoluțiunii succesore, principiul fiind *viventis nulla est hereditas*^[2]. *Succesiunea deschisă* ne spune că transmitiunea patrimonială a fost declanșată de faptul morții^[3], de la data producerii acesteia, și că regulile specifice dreptului succesoral sunt de aplicat. Data deschiderii succesiunii are aceeași valoare juridică indiferent dacă moștenirea este deferită legal sau testamentar. În toate cazurile, moartea este declanșatorul mecanismului de transmitere succesorală, indiferent dacă beneficiarii acestui transfer patrimonial au fost direct desemnați de defunct sau selectați prin aplicarea unor reguli legale (ori prin combinarea celor două mijloace). Deci, chiar dacă testamentul este opera de voință a lui *de cuius*, succesiunea transmitându-se testamentar, actul juridic nu își produce efectul decât *mortis causa*, adică de la data deschiderii moștenirii.

Deschiderea succesiunii are loc, deci, automat, fără nicio formalitate, odată cu moartea, și nu trebuie confundată cu data de începere a procedurii succesore. Procedura succesorală (notarială sau judiciară) se deschide și ea, dar cu o cerere introductivă, depusă la organul competent și care poartă o dată de înregistrare, aceasta fiind întotdeauna o zi ulterioară datei deschiderii succesiunii. Deschiderea succesiunii – marcată de data morții – este una din condițiile indispensabile pentru ca o cerere de începere a procedurii succesore să fie admisă.

A stabili data deschiderii succesiunii înseamnă a face proba zilei morții unei persoane. Generic, decesul unei persoane este un simplu fapt material, dacă ne referim la moartea fizic constatată, iar după regulile probatorii generale, s-ar putea admite orice mijloc de probă pentru a dovedi atât moartea, cât și data acesteia. Civil, moartea este un fapt de stare civilă și, în consecință, este supusă regulilor probatorii speciale din această materie. De unde, concret, dovada stării civile a persoanei moarte se face cu registrul de deces^[4], după care se eliberează un extras numit certificat de deces [art. 99 alin. (1) C.civ.]. În acest certificat se trece și data morții, care e prezumată a fi cea a decesului. Practic, cu certificatul de deces se face dovada morții, a datei și a locului deschiderii succesiunii. Acest certificat de stare civilă face credință

[1] Art. 954 alin. (2) C.civ.

[2] O persoană vie nu poate fi moștenită.

[3] În dreptul modern, numai moartea biologică deschide succesiunea, nemaexistând sancțiunea morții civile (*capitis diminutio*), care deposeda individul de subiectivitatea sa juridică, considerându-l mort și apt să fie moștenit.

[4] Acesta este actul de stare civilă, iar nu certificatul, care este o simplă copie extrasă din registrul de stare civilă. Actul de stare civilă se poate – în temeiul unei hotărâri judecătorești – anula, completa sau modifica, ceea ce atrage anularea certificatului de deces și eliberarea altuia conform (art. 100 C.civ.), v. Legea nr. 119/1996 cu privire la actele de stare civilă, republicată în M. Of. nr. 339 din 18.05.2012.

erga omnes, fiind un mijloc comod de probă a faptului morții. Numai în circumstanțele anume arătate de lege și doar „înaintea instanței judecătorești”^[1] se poate face dovada morții cu orice mijloc de probă. Prin urmare, nici particularii, nici notarii publici, nici administrația publică nu pot recurge la proba decesului decât prin actul de stare civilă. Proba stării civile este liberă doar în fața instanței, care este singura în drept să administreze și alte dovezi (decât actul de stare civilă) pentru a stabili dacă o persoană a murit într-o anumită zi.

Dacă moartea biologică nu poate fi constatată fizic, cadavrul lipsind, decesul persoanei este declarat de instanța de judecată^[2]. Hotărârea judecătorească conține și data prezumată a morții, iar dovada ei se face și cu acest înscris. Dispozitivul hotărârii declarative de moarte rămasă definitivă se comunică și se înregistrează în registrele de stare civilă^[3] și de evidența a populației, în registrul succesoral și cel al comerțului, precum și în alte evidențe publice. Descoperirea actului de deces atrage anularea hotărârii declarative de moarte, *a fortiori* impunându-se aceeași soluție în cazul apariției persoanei inițial declarate moartă, când vom avea de-a face cu erezi aparentă^[4]. În toate situațiile în care se dovedește că nu era posibil ca persoana declarată moartă să fi decedat la data stabilită prin hotărârea declarativă de moarte, ziua decesului se poate rectifica^[5] judiciar.

De regulă, are importanță practică doar stabilirea zilei morții (zi, lună, an), nu și a momentului exact din zi (oră, minut, secundă). Prin excepție, stabilirea punctuală la minut a datei decesului poate avea efectiv importanță fie pentru situația comorienților, fie în cazul morții unor persoane în împrejurări diferite, dar într-un răstimp foarte apropiat.

Stabilirea datei de deschidere a succesiunii este importantă din mai multe puncte de vedere, care se leagă de ideea că data decesului stabilește chiar momentul transmisiunii *mortis causa*. Astfel, raportat la data morții, se determină sfera persoanelor care au capacitate succesorală. La acest moment, cel ce succede trebuie să trăiască sau măcar să fie conceput, pentru a avea capacitate de a moșteni, neinteresând dacă ulterior deschiderii moștenirii succesorul moare la rândul său. Într-o asemenea ipoteză, drepturile sale succesoriale se transferă (tot) *mortis causa* moștenitorilor săi. Apoi, actul de opțiune succesorală nu poate fi săvârșit decât după data deschiderii succesiunii, iar efectele sale se vor produce *ex tunc*, cu începere din această zi. Astfel, dacă se acceptă succesiunea, calitatea de moștenitor se dobândește din chiar momentul deschiderii succesiunii, indiferent de data actului de acceptare. Termenul de un an prevăzut pentru exercitarea dreptului de opțiune succesorală începe să

[1] Art. 103 C.civ.; C.C. HAGEANU, *Dreptul familiei și actele de stare civilă*, Ed. Hamangiu, București, 2012, p. 321.

[2] Art. 49-57 C.civ. și art. 944-951 C.proc.civ.

[3] Art. 39¹ din Legea nr. 119/1996, introdus prin Legea nr. 213/2013 pentru modificarea și completarea Legii nr. 119/1996 cu privire la actele de stare civilă, publicată în M. Of. nr. 397 din 2.07.2013.

[4] Art. 56-57 C.civ.

[5] I. LEȘ (coord.), *Tratat de drept procesual civil*, vol. II, Ed. Universul Juridic, București, 2015, p. 281.

curgă, de regulă, tot de la momentul deschiderii succesiunii; prin excepție, legea stabilește^[1] și un alt moment pentru începutul cursului termenului amintit.

Momentul deschiderii succesiunii contează și pentru că el constituie reperul temporal după care se determină legea aplicabilă devoluțiunii succesorală, regula simplă fiind că legea în vigoare la data deschiderii succesiunii este legea moștenirii^[2]. Prin urmare, succesiunile „deschise înainte de intrarea în vigoare a Codului civil (1 octombrie 2011) sunt supuse legii în vigoare la data deschiderii moștenirii”^[3]. Potrivit legii aplicabile, se determină persoanele care pot succeda, cotele lor de moștenire, rezerva succesorală și alte limite de a dispune *mortis causa*, regulile de transmitere a moștenirii și cele legate de opțiunea succesorală etc. Totuși, validitatea actelor juridice cu incidență succesorală și, în special, a testamentului se judecă în raport cu legea care a fost în vigoare la data încheierii actului, fiind indiferentă legea din ziua deschiderii moștenirii.

Masa succesorală – compunerea și valoarea ei – se stabilește tot raportat la ziua deschiderii succesiunii. Astfel, numai drepturile și obligațiile care se găseau în patrimoniul lui *de cuius* la data morții sale sunt obiect de transmisiune *mortis causa*. Deci, data deschiderii succesiunii marchează și momentul nașterii stării de indiviziune între moștenitori. Aceștia sunt considerați coindivizari ai patrimoniului succesoral din chiar ziua decesului titularului patrimoniului, pentru că data morții este momentul transmisiunii bunurilor succesorală. Totuși, actualul Cod civil^[4], spre deosebire de vechea legiuire, dispune ca sistarea coproprietății să își producă efectele de la data împărțelii ori numai după înscrierea ei în cartea funciară. Deci, partajul nu mai este un act declarativ, iar efectul său nu mai urcă *ex tunc*, până în ziua morții celui care lasă moștenirea.

§2. Locul deschiderii succesiunii

Regula este că ultimul domiciliu al mortului marchează locul^[5] deschiderii succesiunii^[6]. Prin excepție, atunci când ultimul domiciliu al defunctului nu este cunoscut sau nu se află în România, locul deschiderii moștenirii este considerat a fi circumscripția primului notar public sesizat cu cauza succesorală, dacă în această circumscripție există cel puțin un imobil al lui *de cuius*. Dacă nu există bunuri imobile, circumscripția notarului public celui dintâi sesizat în care există bunuri mobile este locul deschiderii moștenirii. În fine, când mortul nu a lăsat niciun bun pe teritoriul României, circumscripția primului notar public sesizat se consideră loc al deschiderii moșteni-

[1] Art. 1103 alin. (2) C.civ.

[2] Această lege desemnează dreptul substanțial, care se aplică oricare ar fi momentul în care se dezbate succesiunea și independent de legea procedurală aplicabilă.

[3] Art. 91 din Legea nr. 71/2011 pentru punerea în aplicare a Codului civil, publicată în M. Of. nr. 409 din 10.06.2011.

[4] Art. 680 C.civ.

[5] A. BACACI, G. COMĂNIȚĂ, *op. cit.*, p. 18; F. DEAK, R. POPESCU, *op. cit.*, vol. I, p. 63; I. POPA, *op. cit.*, p. 65.

[6] Art. 954 alin. (2) C.civ.

rii. Atunci când instanța judecătorească este sesizată cu procedura succesorală, locul deschiderii succesiunii se decide după aceleași reguli înfățișate mai sus.

În toate cazurile, interesează domiciliul, iar nu reședința celui decedat sau locul în care a survenit moartea. Este vorba despre domiciliul voluntar sau legal al persoanei, domiciliul convențional neproducând niciun efect în materie succesorală. Prin urmare, dispoziția testamentară sau convențională prin care se derogă de la regula ultimului domiciliu este nulă absolut, căci contrazice reguli de competență teritorială exclusivă^[1]. Stabilirea ultimului domiciliu ca loc al deschiderii succesiunii s-a făcut din motive strict practice^[2], la ultimul domiciliu găsimu-se îndeobște bunuri, documente și persoane care interesează moștenirea.

Deși este (și) un fapt juridic, dovada ultimului domiciliu al defunctului se face, de regulă și practic cel mai frecvent, cu certificatul de deces sau, după caz, cu hotărârea judecătorească declarativă de moarte rămasă definitivă. Chiar dacă dovada ultimului domiciliu este certificatul de deces, instanța este liberă ca la cerere să administreze probe din care să stabilească adevăratul domiciliu al lui *de cuius*. Acest lucru nu este permis, însă, notarului public, nici măcar în situația în care toți succesorii ar fi de acord, pentru că s-ar ajunge ca pe cale deturnată să se înfrângă regulile imperative de atribuire a competenței notariale. În cazul în care succesorii contestă cele înscrise în certificatul de deces la rubrica ultimului domiciliu, notarul public va trebui să-i îndrume pe aceștia la instanță, care va tranșa chestiunea, administrând orice mijloc de probă se consideră pertinent.

Importanța determinării locului deschiderii succesiunii este eminentemente procedurală și privește atribuirea de competență grațioasă sau contencioasă. Competența teritorială notarială sau cea judecătorească este determinată de locul deschiderii moștenirii, putând face procedurile succesoriale doar notarul sau instanța de la ultimul domiciliu al lui *de cuius*. Prin urmare, ultimul domiciliu interesează numai procedura succesorală (notarială sau judiciară), iar nu și efectele de drept ce urmează deschiderii succesiunii, care se produc *ope legis*.

---

[1] Pentru competența instanței, v. art. 118 C.proc.civ.; I. DELEANU, *Tratat de procedură civilă, vol. I, Noul Cod de procedură civilă*, Ed. Universul Juridic, București, 2013, p. 690. Pentru competența notarului public, v. art. 15 lit. a) și b), precum și art. 101 din Legea nr. 36/1995 a notarilor publici și a activității notariale, republicată în M. Of. nr. 444 din 18.06.2014.

[2] F. DEAK, R. POPESCU, *op. cit.*, vol. I, p. 64.

Capitolul II. Condițiile generale ale dreptului de a moșteni

O persoană se poate considera moștenitor al lui *de cuius* numai dacă îndeplinește anumite cerințe^[1], stabilite de art. 957-962 C.civ. Trei sunt condițiile legale pe care o persoană trebuie să le întrunească pentru a veni la moștenire: să aibă capacitate (1) și vocație succesorală (2), după cum trebuie să nu fie nedemnă față de defunct (3). Cumulul acestor trei elemente este necesar atât celor care reclamă calitatea de moștenitor legal al lui *de cuius*, cât și celor care invocă calitatea de succesori testamentar.

Secțiunea 1. Capacitatea succesorală

„O persoană poate moșteni dacă există la momentul deschiderii moștenirii”, ne spune art. 957 alin. (1) C.civ. Ceea ce înseamnă că are capacitate succesorală orice persoană care trăiește la data deschiderii succesiunii. Capacitatea succesorală nu este legată, prin urmare, în niciun fel de capacitatea de exercițiu a unei persoane, ci de faptul de a fi în viață și de aptitudinea sa de a avea drepturi și obligații. Capacitatea succesorală^[2] se integrează în capacitatea de folosință a persoanei, nefiind exterioară acesteia^[3].

Are capacitate succesorală nu doar persoana care există efectiv la data deschiderii succesiunii, ci și aceea care există din perspectivă juridică. Astfel, este considerat că are capacitate succesorală și copilul doar conceput la momentul deschiderii succesiunii, cu condiția de a se naște viu^[4]. Această regulă și-a găsit exprimarea încă în dreptul roman, prin adagiul *infans conceptus pro nato habetur quoties de*

[1] D. CHIRICĂ, *Tratat de drept civil. Succesiunile și liberalitățile*, Ed. C.H. Beck, București, 2014, p. 18 și urm., nr. 44 și urm.; F. DEAK, R. POPESCU, *Tratat de drept succesoral, vol. I, Moștenirea legală*, ed. a 3-a actualizată și completată, Ed. Universul Juridic, București, 2013, p. 75 și urm., nr. 22 și urm.; M. ELIESCU, *Moștenirea și devoluțiunea ei în dreptul RSR*, Ed. Academiei, București, 1966, p. 65 și urm. Pentru dreptul francez, v. M. GRIMALDI, *Droit civil. Successions*, ed. a 6-a, Ed. Litec, Paris, 2001, p. 89 și urm. nr. 84 și urm; Ph. MALAURIE, L. AYNÈS, *Les successions. Les libéralités*, Defrénois, ed. a 4-a, Paris, 2010, p. 45-46, nr. 44.

[2] Există doctrinari francezi care consideră că este impropriu a se vorbi despre existența unei capacități succesorală, în realitate fiind vorba despre o aptitudine de a succede, asigurată de existența personalității juridice a succesoriului, v. Fr. ZENATI-CASTAING, Th. REVET, *Cours de droit civil. Successions*, P.U.F., Paris, 2012, p. 127-128, nr. 59-60. Autorul arată că venirea unui succesori la moștenire nu reprezintă nici un act juridic și nu implică nici exercitarea unei acțiuni în justiție, iar acceptarea succesiunii nu constituie sursa achiziției acesteia.

[3] Cu privire la capacitatea de folosință a unei persoanei fizice, v. I. REGHINI, Ș. DIACONESCU, P. VASILESCU, *Introducere în dreptul civil*, Ed. Hamangiu, București, 2013, p. 85 și urm.

[4] Art. 36 C.civ.: „Drepturile copilului sunt recunoscute de la concepțiune, însă numai dacă el se naște viu. Dispozițiile art. 412 referitoare la timpul legal al concepțiunii sunt aplicabile”.

commodo suo agitur^[1]. Explicația acestei ficțiuni a fost căutată, în doctrina franceză, în principiul egalității care trebuie asigurată între descendenți^[2]. Explicația este valabilă și în dreptul nostru, chiar dacă art. 260 C.civ., care consacră principiul egalității în drepturi a copiilor, are o altă formulare decât cea franceză^[3]. Copilul născut după deschiderea succesiunii trebuie să fie viu, nu neapărat și viabil^[4]. Fiind un fapt material, nașterea copilului se va putea dovedi cu orice mijloc de probă, cea mai elocventă fiind proba docimaziei hidrostatice, evidențiind dacă copilul a respirat cel puțin odată.

Legiuitorul a stabilit, prin art. 412 C.civ., că „intervalul de timp cuprins între a trei suta și a o sută optzecea zi dinaintea nașterii” constituie perioada legală a concepției unui copil. Această prezumție este una relativă, fiind permisă dovada concepției copilului în afara acestui interval [art. 412 alin. (2) C.civ.]. Chiar dacă această prezumție a fost consacrată pentru stabilirea paternității unui copil^[5], limita maximă a intervalului de timp (de 300 zile) la care se face referire poate constitui o bornă și pentru determinarea capacității succesoriale a unui copil conceput^[6]. Astfel, dacă nașterea copilului are loc în intervalul de timp de 300 de zile de la data deschiderii succesiunii tatălui copilului, copilul va fi considerat ca având capacitate succesorală pentru a-l moșteni pe acesta. Dacă nașterea copilului are loc după trecerea acestui interval de timp, nu va mai funcționa nici prezumția de paternitate, lipsind astfel vocația succesorală a copilului, după cum copilul nu ar mai putea reclama nici existența capacității succesoriale la deschiderea moștenirii.

Copilul conceput la data deschiderii moștenirii va fi apt să culeagă nu doar o succesiune legală, ci și o liberalitate, putând dobândi bunuri prin donații sau prin legate. Dobândirea unei succesiuni, la fel ca în cazul oricărui moștenitor, îi va putea doar profita, neputând avea consecințe negative asupra situației sale patrimoniale,

[1] Copilul conceput este considerat ca și născut, atunci când interesul său o cere, v. I. DELEANU, S. DELEANU, *Mică enciclopedie a dreptului. Adagii și locuțiuni latine în dreptul românesc*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 2000, p. 151-152.

[2] S. FERRÉ-ANDRÉ, ST. BERRE, *Successions et libéralités*, Ed. Dalloz, Paris, 2012, p. 23, nr. 47.

[3] Art. 260 C.civ.: „Copiii din afara căsătoriei sunt egali în fața legii cu cei din căsătorie, precum și cu cei adoptați”. Art. 735 C.civ.fr.: „Les enfants ou leurs descendants succèdent à leur père et mère ou autres ascendants, sans distinction de sexe, ni de primogéniture, même s'ils sont issus d'unions différentes”. Chiar dacă legiuitorul nostru nu face vreo referire la indiferența criteriului primogeniturii (criteriu care justifică de fapt protejarea copilului doar conceput), ci stabilește doar egalitatea între diferite categorii de copii, proveniți din căsătorie sau din afara ei, din filiația naturală sau din cea civilă, este de la sine înțeles că principiul egalității între copii urmează a se aplica și în cadrul fiecăreia dintre categoriile de copii mai sus menționate.

[4] Dreptul francez impune, prin art. 725 C.civ.fr., și condiția viabilității celui născut pentru a succeda (ori a dobândi personalitate juridică), funcționând o prezumție relativă în acest sens, v. S. FERRÉ-ANDRÉ, ST. BERRE, *op. cit.*, p. 24, nr. 48.

[5] Pentru această prezumție, v. E. FLORIAN, *Dreptul familiei*, ed. a 4-a, Ed. C.H. Beck, București, 2011, p. 160-162.

[6] Pentru implicațiile metodelor moderne de procreare asupra ordinii succesoriale, v. V. DOBOZI, *Metodele moderne de procreare și influența lor asupra codului civil*, în M.D. BOB (coord.), *Evoluția noțiunii de familie și influența acesteia asupra ordinii succesoriale legale*, Ed. Monitorul Oficial, București, p. 95-97.